

List Filemonovi - zabudnutý list

FRANTIŠEK TRSTENSKÝ

*Katolícka univerzita v Ružomberku,
Teologická fakulta, Spišská kapitula*

Abstract: *This short letter addressed to three specific individuals was written by Paul during an imprisonment. It concerns Onesimus, a slave from Colossae, who had run away from his master, perhaps guilty of theft in the process. Onesimus was converted to Christ by Paul. Paul sends him back to his master with this letter asking that he be welcomed willingly by his old master not just as a slave but as a brother in Christ.*

Key words: *Slavery. Prison. Love. Brother.*

List Filemonovi je najkratším Pavlovým listom. Ja tak krátky, že sa ani nedelí na kapitoly, ale iba na verše. Obsahuje 25 veršov a 335 gréckych slov. Zbytočne by sme v tomto liste hľadali typické Pavlove témy: hriech, ospravodlivenie, vykúpenie, viera a skutky, smrť a zmŕtvychvstanie Ježiša Krista, Pánov druhý príchod atď. Z teologického hľadiska určite nepatrí medzi ukážky Pavlovej náuky.¹ Možno aj preto bol v minulosti častokrát prehliadaný. Svätý Hieronym (347-420) spomína ľudí, ktorí v jeho dobe o tomto liste hovorili: *nihil habere, quod aedificare nos potest – nemá nič, čo by nás mohlo budovať.*²

Nie je ľahké čítať Pavlove listy. Práve List Filemonovi môže poslúžiť ako vhodný úvod. Sympatické je už to, že je krátky a svojím obsahom nenáročný. Nedajme sa však pomýliť. List je prekvapujúco hlboký a podnetný. Svojou literárnou kompozíciou nám pomáha chápať štruktúru Pavlových listov.

List Filemonovi má úzky vzťah s Listom Kolosanom, kde odosielateľom je okrem Pavla rovnako Timotej (porov. Kol 1,1), Pavol je vo väzení

¹ Porov.: CASALINI, N.: *Le letter di Paolo. Teologia.* Franciscan Printing Press : Jerusalem 2001, s. 6.

² Porov.: GNILKA, J.: *Der Philemonbrief. Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament.* Herder : Freiburg, Basel, Wien 2002, s. 1

(porov. 4,3.10.18) a spomínajú sa Archippus a Onesimus (porov. Kol 4,9.17). V závere listu Kolosanom 4,10-14 sa spomína Lukáš, Démas, Epafras, Marek a Aristarchus, ktorý sa spomínajú aj v závere Listu Filemonovi (porov. Flm 23-24).

Preto v prípade Listu Kolosanom sme postavení pred dve možnosti:

1. Úzky vzťah s Listom Filemonovi dokazuje, že aj List Kolosanom patrí medzi *proto-pavlovské listy* a rovnako pochádza od samotného apoštola Pavla.

2. List Kolosanom bol pravdepodobne napísaný 15 rokov po Liste Filemonovi niektorým z Pavlových učeníkov a vychádza z Pavlových kontaktov, ktoré udržiaval s kresťanmi v Kolosách, konkrétne s Filemonom, Archippom a Apfiou a celým cirkevným spoločenstvom, ako vystihuje nadpis v samotnom liste Filemonovi: „*Pavol, väzeň Krista Ježiša, a brat Timotej milovanému Filemonovi, nášmu spolupracovníkovi, sestre Apfii, nášmu spolubojovníkovi Archippovi a cirkvi, ktorá je v tvojom dome: Milosť vám a pokoj od Boha, nášho Otca, a Pána Ježiša Krista.*“ (Flm 1-3)

Autorstvo

V staroveku nebolo pochyb o Pavlovom autorstve listu. Aj keď v 19. storočí malá skupina odborníkov spochybňovala Pavlov pôvod listu, v súčasnosti je medzi biblistami všeobecná zhoda, že priamym autorom listu je apoštol Pavol. Vo verši 19 Pavol uvádza: „*píšem vlastnou rukou*“, čo môže znamenať jednak to, že celý list napísal Pavol vlastnoručne alebo to, že list diktoval pisárovi a do listu pridal aj niekoľko veršov vlastnou rukou.

Čas a miesto napísania listu

Hoci z listu je zrejmé, že bol napísaný vo väzení, nevieme s určitosťou odpovedať, o ktoré väzenie ide. Do úvahy pripadajú tri možnosti:³

1. Väzenie v Ríme. Ide o tradičný názor, podľa ktorého Pavol napísal list vo svojom rímskom väzení, ktoré nebolo až také prísne: „*Keď sme prišli do Ríma, dovolili Pavlovi bývať oddelene len s vojakom, čo ho strážil.*“ (Sk 28,16) Argumentom proti je otázka, či by Onesimus riskoval dlhú cestu z Kolós do Ríma, aby sa stretol s Pavlom. Na druhej strane mesto Rím svojou veľkosťou a rozmanitosťou poskytovalo Onesimovi ako otrokovi príležitosť „stratiť sa v dave.“ V prípade tejto možnosti list bol napísaný niekedy v rokoch 61-63 po Kr.

2. Väzenie v Cézarey Prímorskej. Skutky apoštolov spomínajú Pavlovo väzenie v Cézarey na brehu Stredozemného mora v Herodesovom

³ Porov.: FITZMYER, J. A.: *The Letter to Philemon. A New Translation with Introduction and Commentary*. The Anchor Yale Bible : Yale University Press – New Haven, London 2000, s. 9-11.

paláci, ktorý využívali rímski prokurátori Judey: „*A rozkázal ho strážiť v Herodesovej vládnej budove.*“ (Sk 23,35) Odborníci, ktorí sa prikláňajú k tomuto miestu, argumentujú ľahšou dostupnosťou pre Onezima stretnúť sa s Pavlom. V prípade tejto možnosti list bol napísaný niekedy v rokoch 58-60 po Kr.

3. Väzenie v Efeze. Skutky apoštolov nespomínajú Pavlovo väzenie v Efeze. Predsa však máme dôvody predpokladať, že Pavol istý krátky čas pobudol vo väzení v tomto meste. Určité náznaky nájdeme v Pavlových listoch. Napríklad v Druhom liste Korintánom sčítame: „*pod ranami, vo väzeniach, v nepokojoch...*“ (2 Kor 6,5); „*Sú Kristovi služobníci? Ešte nerozumnejšie hovorím: Tým viac ja vo väčších námahách, častejšie vo väzeniach...*“ (2 Kor 11,23). V Liste Rimanom Pavol spomína: „*Pozdraute Andronika a Juniaša, mojich pokrvných a spoluväzňov...*“ (Rim 16,7) Tým väzením nemôže byť mesto Filipy, lebo v Skutkoch apoštolov sa výslovne hovorí, že vo väzení vo Filipách bol jediným Pavlovým spoločníkom Sílas: „*O polnoci sa Pavol a Sílas modlili a spievali Bobu chválospevy a väzni ich počúvali.*“ (Sk 16,25) Aj keď Skutky apoštolov síce nič nehovoria o väzení v Efeze, nemusí nás to prekvapiť, lebo autor Skutkov apoštolov často zachytáva udalosti všeobecným spôsobom. O to viac, ak išlo o krátke väzenie, nemusel ho spomenúť. Dôvodom väzenia mohla byť vzbura, ktorú vyvolal zlatník Demeter kvôli stratám z predaja predmetov kultu bohyně Diany. Vzdialenosť medzi Kolosami a Efezom je približne 168 km, čo Onezimus mohol ľahšie prekonať na svojej ceste za Pavlom v porovnaní s cestou do Ríma alebo Cézarey. Rovnako aj Pavlove slová Filemonovi o jeho návšteve vhodne zapadajú do rámca listu: „*A zároveň mi priprav aj prístrešie, lebo dúfam, že pre vaše modlitby dostanete mňa ako dar.*“ (Flm 22) V prípade tejto možnosti list bol napísaný niekedy v rokoch 55-57 po Kr.

V súčasnosti nie je možné definitívne potvrdiť ani jednu z uvedených troch možností, nakoľko samotný list nepodáva žiadne bližšie informácie, ktoré by umožnili presnejšie lokalizovať miesto napísania Listu Filemonovi.

Okolnosti napísania listu

List Filemonovi nám hovorí o stretnutí Pavla s Onezimom. Na základe nedostatku detailnejších informácií môžeme len vysloviť domnienku, či k tomuto stretnutiu prišlo náhodne alebo bol k Pavlovi poslaný alebo on sám ho úmyselne vyhľadal.

Najstaršie vysvetlenie okolností stretnutia hovorí, že Onezimus, ktorý nie je kresťanom a je otrokom v dome Filemona, spôsobil nejakú vážnu škodu svojmu pánovi: „*A ak tá v niečom poškodil alebo ak ti je niečo dlžen, mne to pripočítaj.*“ (Flm 18) Problém sa rozhodol riešiť tak, že utiekol od svojho pána a vyhľadal Pavla vo väzení, väzeného priateľa svojho pána Filemona a u neho hľadal pomoc, možno priamo azyl,

keďže za útek otroka mu hrozil trest. Pavol získal Onezima pre kresťanstvo: „*Prosím ťa za svojho syna Onezima, ktorého som splodil v okovách*“ (Flm 10) a z jeho vlastných úst sa dozvedel o láskavosti a viere, ktorú Filemon požíva v Kolosách: „*Ustavične vzdávam vďaky svojmu Bobu, keď si na teba spomínam vo svojich modlitbách, keď počujem o tvojej láske a viere, akú máš k Pánu Ježišovi a k všetkým svätým...*“ (Flm 4-5) Na Filemonovej láske a viere Pavol postavil svoju prosbu ohľadom otroka Onezima.

Iné vysvetlenie hovorí, že Onezimus prišiel k Pavlovi dobrovoľne s posolstvom alebo nejakým darom od Filemona a od veriacich v Kolosách, ktorí sa dozvedeli o Pavlovom uväznení. Pavol ho získava pre kresťanstvo a prosí Filemona, aby ho zbavil otroctva a mohol mu tak poslúžiť pri ohlasovaní evanjelia.

Iné vysvetlenie hovorí, že Onezimus nebol otrokom, ktorý by utiekol od svojho pána, ale otrokom, ktorý mal nezhody so svojím pánom a rozhodol sa poprosiť Pavla, ako domáceho priateľa, o sprostredkovanie zmierenia medzi ním a Filemonom.⁴

Napokon posledné a značne diskutabilné vysvetlenie hovorí, že Onezimus nebol otrokom ale bratom Filemona. Medzi dvoma bratmi prišlo k takým nezhodám, že Onezimus prosí Pavla o sprostredkovanie zmierenia. Toto posledné vysvetlenie však len s námahou odôvodní skutočnosť, že verš 16 nehovorí o bratovi ale o otrokovi, ktorého má Filemon prijať: „*Už nie ako otroka, ale oveľa viac ako otroka: ako milovaného brata, milého najmä mne – a o čo viac tebe – i podľa tela aj v Pánovi.*“

Niektorí odborníci sa nazdávajú, že Onezimus nevyhľadal Pavla úmyselne, ale sa s ním stretol náhodne vo väzení, lebo ho chytili po úteku od svojho pána a Onezimus sa rozhodol vrátiť k svojmu pánovi iba na Pavlovo naliehanie. Ak by však Onezimus túžil po slobode, asi by nevyhľadal Pavla, ale ukryl by sa na bezpečnejšom mieste a nie po boku Filemonovho priateľa.

Preto z možných vysvetlení, ktoré sme uviedli, ako najpriateľnejšie je to, že Onezimus sa dopustil niečoho proti Filemonovi a pri Pavlovi hľadá spôsob ako sa uzmierniť so svojim pánom.

Výsledkom stretnutia Pavla s Onezimom je veľmi dôverný a naliehavý list, v ktorom apoštol oroduje u svojho priateľa Filemona za jeho otroka. Hoci by si rád ponechal pre službu evanjelia, uznáva Filemonovo právo rozhodnúť o osude Onezima: „*Chcel som si ho ponechať pri sebe, aby mi v okovách pre evanjelium slúžil namiesto teba. Ale ne-*

⁴ Porov.: TRSTENSKÝ, F.: *Na ceste do Damasku*. Katolícke biblické dielo : Svit 2007, s. 112.

chcel som nič urobiť bez tvojho súhlasu, aby tvoj dobrý skutok nebol akoby vynútený, ale dobrovoľný.“ (Flm 13-14) Pavol nevyužíva svoju apoštolskú autoritu, ale skôr apeluje na Filemonovu vieru a lásku a je presvedčený, že jeho priateľ urobí viac, než len to, o čo ho Pavol žiada: „*Píšem ti v dôvere v tvoju poslušnosť a viem, že urobíš viac, ako hovorím.*“ (Flm 21) List priamo nerieši otázku otroctva vo vtedajšej spoločnosti, ale pripomína kresťanovi Filemonovi, že Onezimus je viac než otrok, je jeho milovaným bratom (porov. Flm 16) a tým dáva odpoveď aj na otázku vzťahu pána k otrokovi. List priniesol Filemonovi pravdepodobne samotný Onezimus. Filemon urobil skutočne viac, než len to, že prijal Onezima ako milovaného brata. List Kolosanom spomína Onezima ako Pavlovho spolupracovníka: „*Čo je so mnou, to vám všetko rozpovie Tychikus, milovaný brat, verný služobník a spolupracovník v Pánovi, ktorého som k vám práve na to poslal, aby ste sa dozvedeli, čo je s nami, a aby potešil vaše srdcia, s Onezimom, verným a milovaným bratom, ktorý je od vás. Oni vám oznámia všetko, čo sa tu deje.*“ (Kol 4,7-9)

Otroctvo v staroveku a Pavlov pohľad na otroctvo

Otroctvo v 1.stor po Kr. sa odlišovalo od toho, s ktorým sa stretávame v novoveku v súvislosti s kolonializmom. Hlavné rozdiely otroctva 1.stor. po Kr spočívali v tom, že rasa nezohrávala žiadnu úlohu, vzdelanie bolo umožnené otrokom. Máme príklady, keď otrok vzdelaním často prevyšoval vlastného pána. Taktiež aj sociálny status bol rozdielny. Otroci mohli vlastniť majetok – niekedy aj iných otrokov, ich náboženské a kultúrne tradície boli rovnaké ako slobodných, otroci sa mohli verejne zhromažďovať. V helenizme otrok bol považovaný za osobu s nižšou ľudskou prirodzenosťou. V rímskej spoločnosti bol otrok na jednej strane považovaný za vec – *instrumentum vocale* – *hovoriace náradie*. Na druhej strane otrok mohol získať rímske občianstvo. Otroctvo sa v staroveku chápalo v mnohých kultúrach ako prirodzená súčasť spoločnosti. Popri manželovi, manželke, synoch a dcérach, tvorili otroci a otrokyne súčasť rímskej rodiny.⁵

Predovšetkým to boli vojny, ktoré poskytovali otrokov a následne deti narodené v otroctve. Taktó získaní otroci sa väčšinou stali vlastníctvom toho, kto ich zajal. Ten ich mohol ďalej predať, kúpiť, požičať alebo prenajať. Jozef Flávius vo svojom diele Židovská vojna uvádza, že Vespazián poslal Nerovi 6000 Židov na otrocké práce pri kopaní kanálu v Korinte. (Židovská vojna, 3. kniha, 3.540). Z ekonomických dôvodov prichádzalo k predaniu seba samého do otroctva.

⁵ Porov.: TRSTENSKÝ, F.: *Na ceste do Damasku*. Katolícke biblické dielo : Svit 2007, s. 111.

Útek otroka od svojho pána bolo vážnym previnením. Otroci na úteku sa často hľadali snažili „stratiť“ vo veľkých mestách alebo naopak hľadali poľnohospodársku prácu na vidieku. Jestvovali aj prípady, keď otrok hľadal útočisko – azyl v chráme. Otroka, ktorého po úteku chytili, čakal trest. V prvom rade bol vrátený svojmu pánovi, ktorý ho mohol zbiť, predať, uväzniť, dokonca aj nechať usmrtiť ukrižovaním alebo hodením divokým zvieratám.

V židovstve jestvovala skúsenosť s otroctvom národa v Egypte. Preto okrem otroctva na splatenie dlhu, sa považovalo akékoľvek zotročenie Žida iným Židom za neprípustné: „*Pamätaj, že Pán, tvoj Bob, ta vyslobodil, keď si bol otrokom v egyptskej krajine.*“ (Dt 15,15) Hoci aj v izraelskej spoločnosti bolo uznané otroctvo ako sociálny status, predpisy Mojžišovho zákona sa usilovali o jeho humanizáciu. Preto sociálna a ekonomická štruktúra v starovekom Izraeli nebola postavená na otroctve, ako to bolo v okolitých národoch. Známa forma otroctva bolo, keď veriteľ vzal dlžníka do otroctva (porov. Mt 18,23-34). Tento spôsob otroctva v židovstve nesmel presiahnuť dobu 6 rokov: „*Ak si kúpiš hebrejského otroka, nech ti slúži šesť rokov a v siedmom roku odíde bezplatne slobodný. Ak prišiel sám, sám aj odíde. Ak bol už ženatý, odíde s ním aj jeho žena. Ak mu však pán dal ženu a ona mu porodila synov a dcéry, žena aj s deťmi patria pánovi a len on sám odíde. Ak však otrok vyblási: „Milujem svojho pána, svoju manželku a svoje deti a neodídem na slobodu,“ jeho pán ho privedie pred Boha, potom ho zavedie k dverám alebo verajam a jeho pán mu šidlom prepichne ucho. A bude jeho otrokom naveky. Ak niekto predá svoju dcéru za nevoľnicu, ona neodíde, ako odchádzajú otrokyne. Ak sa znepáči svojmu pánovi, ktorý si ju vybral, nech jej dovolí vykúpiť sa. Nesmie ju však predať cudziemu národu, ak sa od nej odvrátil. Ak ju určí svojmu synovi, bude s ňou zaobchádzať podľa práva dcér.*“ (porov Ex 21,2-9). Podobné ustanovenia platili aj pre prípad jubilejného roka, ktorý sa slávil každých 50 rokov: „*Ak tvoj brat pri tebe ochudobnel a predal sa ti, nedávaj mu robiť otrockú službu! Nech žije pri tebe ako robotník a ako prišelec! Bude ti slúžiť až do jubilejného roku. Potom nech voľne odíde od teba so svojimi deťmi, nech sa vráti k svojmu rodu a nech opäť dostane do vlastníctva otcovský majetok!*“ (Lv 25,39-41) Kniha Syna Sirachovcova dáva inštrukcie, ktoré nesú známky podobnosti s Pavlovým odporúčaním pre Filemona: „*Ak máš verného otroka, nech ti je milý ako vlastná duša, zaobchádzaj s ním, akoby ti bol bratom, lebo si ho nadobudol za cenu krvi.*“ (Sir 33,31)

Pavol ako člen židovského národa mal vo zvyku recitovať každé ráno modlitbu: „*Buď požehnaný, Pane za to, že si ma stvoril ako Žida, nie pohana, ako slobodného človeka, nie otroka, ako muža, nie ženu.*“ Po povolání za apoštola vyhlási: „Už niet Žida ani Gréka, niet otroka ani slobodného, niet muža a ženy, lebo vy všetci ste jeden v Kristovi Ježišovi“ (Gal 3,28). Jednota kresťanov v Kristovi je výsledkom viery a má za

následok rovnosť kresťanov.⁶ Táto rovnosť v Ježišovi Kristovi neruší sociálnu alebo kultúrnu rozdielnosť. Ide o jednotu, ktorá prekonáva rozdelenie ako také: „*Veď my všetci, či Židia alebo Gréci, či otroci alebo slobodní, boli sme v jednom Duchu pokrstení v jedno telo. A všetci sme boli napojení jedným Duchom.*“ (1 Kor 12,13) Pavlov výslovný postoj k otroctvu je vyjadrený v Prvom liste Korintianom: „*Nech každý zostane v tom stave, v ktorom bol povolany. Bol si povolany ako otrok? Nerob si z toho starosti. Ale ak by si sa aj mohol stať slobodným, radšej to využij. Lebo kto je povolany v Pánovi ako otrok, je Pánov oslobodenec. Podobne kto je povolany ako slobodný, je Kristov služobník. Drabo ste boli kúpení. Nestaňte sa otrokmi ľudí! Bratia, nech každý zostane pred Bohom v tom, v čom bol povolany.*“ (1 Kor 7,20-24) Možno pre niektorých súčasných čitateľov je Pavlov postoj k otroctvu sklamaním, že sa nedokázal postaviť proti vtedajšiemu sociálnemu systému. Ale Pavlov postoj sa ukazuje v požiadavke na Filemona urobiť viac: „*Píšem ti v dôvere v tvoju poslušnosť a viem, že urobíš viac, ako hovorím.*“ (Flm 21) V liste je zreteľné Pavlovo presvedčenie, že viera a láska podstatným spôsobom vplyva na život kresťana a jeho správanie. Môžeme sa pýtať: Bolo úmyslom Pavla presvedčiť, aby Filemon oslobodil Onezima otroctva? V žiadnom zo svojich textov sa Pavol nevyslovuje za zmenu existujúceho sociálneho systému. Pavlovým riešením je dôraz na znútorňovanie alebo ešte lepšie povedané pokresťančenie sociálnych štruktúr. Z toho dôvodu apeluje na Filemona prijať Onezima ako milovaného brata, ale nie z vynútenia, ale z dôvodu lásky: „*Preto boci by som ti mohol v Kristovi smelo rozkázať, čo máš urobiť, radšej prosím pre lásku ja, Pavol, už starec a teraz aj väzeň Krista Ježiša.*“ (Flm 8-9) Tým vlastne naznačuje Filemonovi, že otroctvo nie je zlučiteľné s kresťanským spôsobom života.⁷

Štruktúra listu

Svojou štruktúrou sa list Filemonovi zo všetkých Pavlových listov najviac približuje vtedajšiemu grécko-rímskemu spôsobu písania listov.⁸ List Filemonovi ma štyri základné časti:

- (I) Úvod (1-3)
- (II) Exordium (4-7)

⁶ Porov.: SLIVKA, D.: Vztah Svätého písma a tradície v učení katolíkov, pravoslávnych a protestantov. In: *Zborník teologických štúdií No. 3*. Prešov : PRO COMMUNIO, o. z., 2007, s. 44 - 54.

⁷ Porov.: FITZMYER, J. A.: *The Letter to Philemon. A New Translation with Introduction and Commentary*. The Anchor Yale Bible : Yale University Press – New Haven, London 2000, s. 32-33.

⁸ Porov.: ACHTEMEIER, P. J., GREEN, J. B., THOMPSON, M. M.: *Introducing the New Testament. Its Literature and Theology*. William B. Eerdmans Publishing Company : Grand Rapids, Cambridge 2001, s. 279.

(III) Hlavná časť (8-20)**(IV) Záver (21-25)**

(I) Každý list mal *praescriptio* – *nadpis*. Je to začiatok listu a skladá sa z troch častí: *odosielateľ, adresát, pozdrav*. V prípade listu Filemonovi *praescriptio* tvoria verše 1-3:

*Pavol, väzeň Krista Ježiša, a brat Timotej
milovanému Filemonovi, nášmu spolupracovníkovi,
sestre Apfii, nášmu spolubojovníkovi Archippovi a cirkvi,
ktorá je v tvojom dome:
Milosť vám a pokoj od Boha, nášho Otca, a Pána Ježiša Krista.*

(II) Ďalšiu časť tvorí *exordium*. Ide o verše 4-7. Jeho úlohou je priťahovať pozornosť poslucháča na hlavný argument listu. Táto časť má často familiárny charakter, v ktorom dáva pisateľ súkromné informácie. V prípade Listu Filemonovi ako *exordium* Pavol použil *doxológiu - vďačkovyznanie*. Pavol vzdáva Bohu vďaky za veriacich, za ich vytrvalosť vo viere, za ich lásku a dobrotu.

*Ustavične vzdávam vďaky svojmu Bobu,
keď si na teba spomínam vo svojich modlitbách,
keď počujem o tvojej láske a viere,
akú máš k Pánu Ježišovi a k všetkým svätým,
aby sa tvoja účasť na viere stala zjavnou v poznávaní každého dobra,
ktoré je v nás pre Krista.
Mal som totiž veľkú radosť a útechu z tvojej lásky, brat môj,
pretože si osviežil srdcia svätých.*

(III) Jadro listu je veľmi krátke. Vo veršoch 8-16 Pavol vysvetľuje svoje dôvody a verše 17-20 sú povzbudením, aby Filemon urobil rozhodnutie – prijal Onezima ako brata: „*Ak ma teda pokladáš za druhá, prijmi ho ako mňa samého.*“ (Flm 17)

*Preto hoci by som ti mohol v Kristovi smelo rozkázať, čo máš urobiť,
radšej prosím pre lásku ja, Pavol, už starec a teraz aj väzeň Krista Ježiša:
prosím ťa za svojho syna Onezima, ktorého som splodil v okovách.
Kedysi ti bol neužitočný, ale teraz je užitočný aj tebe, aj mne.
Poslal som ti ho naspäť; jeho, to jest moje srdce.
Chcel som si ho ponechať pri sebe,
aby mi v okovách pre evanjélium slúžil namiesto teba.
Ale nechcel som nič urobiť bez tvojho súhlasu,
aby tvoj dobrý skutok nebol akoby vynútený, ale dobrovoľný.*

*Ved' azda preto odišiel na čas, aby si ho dostal navždy.
 Už nie ako otroka, ale oveľa viac ako otroka:
 ako milovaného brata, milého najmä mne – a o čo viac tebe – i podľa
 tela aj v Pánovi.
 Ak ma teda pokladáš za druhá, prijmi ho ako mňa samého.
 A ak ťa v niečom poškodil alebo ak ti je niečo dlžien, mne to pripočítaj.
 Ja, Pavol – píšem vlastnou rukou -, ja to zaplatím;
 aby som ti nemusel povedať, že ty mne dlhuješ aj seba samého.
 Veru, brat môj, kiež mám ja z teba úžitok v Pánovi.
 Osviež moje srdce v Kristovi.*

(IV) Úvodu listu zodpovedá záver listu, ktoré nazývame *postscriptio*. Tak ako *praescriptio* otvára list, *postscriptio* ho uzatvára. Pavol v ňom uisťuje o svojej blízkosti, posiela pozdravy a vyslovuje požehnanie. V prípade listu Filemonovi *postscriptio* tvoria verše 21-25:

*Píšem ti v dôvere v tvoju poslušnosť a viem, že urobíš viac, ako
 hovorím.
 A zároveň mi priprav aj prístrešie, lebo dúfam, že pre vaše mod-
 litby dostanete mňa ako dar.
 Pozdravuje ťa Épafras, môj spoluväzeň v Kristovi Ježišovi,
 Marek, Aristarchus, Démas a Lukáš, moji spolupracovníci.
 Milosť Pána Ježiša Krista nech je s vaším duchom*

Vplyv rétoriky na štruktúru listu

Rétorika je *ars loquenti* – *umenie v rozprávaní*. Za posledných 20-30 rokov biblického štúdia sa začali uplatňovať niektoré pravidlá rétoriky na štúdium biblických textov, osobitne na Pavlove listy. Hoci napísaný list nie je rečou, uplatňovať isté pravidlá rétoriky na list je oprávnené. V staroveku totiž list sám o sebe nepredpokladal čitateľov, ale poslucháčov, lebo list nebol čítaný, ale počúvaný. Bol jeden – lektor, ktorý čítal a ostatní počúvali. Preto niektoré postupy rétoriky sa pochopiteľne používali aj v písomnej podobe. Pamätajme na to, že my sami, keď rozprávame, používame rétorické figúry, používame prirovnania, metafory atď. bez toho, aby sme nad tým uvažovali.

Grécky filozof Aristoteles (384-322 pred Kr.) rozlišoval 3 druhy reči:⁹

- *Deliberatívna reč*. (*deliberatio* – *rozhodnutie*). Jej cieľom povzbudiť poslucháčov, aby zaujali postoj či rozhodnutie k nejakej konkrétnej veci prednesenej v reči.

⁹ Porov.: ROETZEL, C. J.: *The Letters of Paul. Conversations in Context*. Westminster John Knox Press : London, Leuven 1998, s. 17.

- *Právna reč.* Jej cieľom bolo vyzvať zhromaždenie o zaujatie postoja vo veci nejakej kauzy, súdneho prípadu. Nie v zmysle prijať rozhodnutie, ale v zmysle posúdiť prípad.
- *Oslavná reč.* Išlo o reč, ktorej účelom bolo chváliť alebo karhať niektorú vlastnosť alebo osobu.

List Filemonovi mnohí biblisti označujú ako klasický príklad deliberatívnej reči, lebo Pavol vyzýva Filemona urobiť rozhodnutie – prijať otroka Onezima ako svojho milovaného brata.

Nemecký biblista Adolf Deissmann (1866-1937) rozlišoval medzi *listom* a *epištolou*. Podľa neho list má súkromný charakter, je určený na privátny účel a obsahuje reakciu na konkrétnu situáciu, ktorá je dôverne známa iba odosielateľovi a adresátovi. Ide teda o korešpondenciu medzi dvom osobami.

Epištola nie je list vo vlastnom slova zmysle. Je to písomný dokument všeobecnejšieho charakteru, ktorý nezávisí od konkrétnej situácie ani od adresáta, zostavený podľa vtedajšieho spôsobu písania takýchto dokumentov. Ak by sme prijali toto delenie, potom List Filemonovi predstavuje list, keďže má súkromný charakter. Dnes sa však toto rozdelenie neprijíma, lebo v Pavlových listoch sa často prelínajú osobné reakcie na konkrétne problémy, ktoré sú blízke iba odosielateľovi a adresátovi so všeobecnými odporučeniami pre celé spoločenstvo.¹⁰

Preto ani List Filemonovi nemá výlučne súkromný charakter. List ukazuje Pavlovu osobnú a pastoračnú starostlivosť o otroka Onezima a o cirkevné spoločenstvo, ktorému taktiež list adresuje.

Posolstvo listu pre súčasnosť

List Filemonovi je plný lásky, ktorá prekonáva každú povinnosť. Pavol nazýva adresátov listu láskyplnými osloveniami - milovaný spolupracovník, sestra, spolubojovník (porov. Flm 1) ako vyjadrenie duchovného priateľstva, o ktorom je Pavol presvedčený, že musí zahrnúť aj Onezima, za ktorého v liste prosí. List je teda emotívny a osobný, rovnako, ako naša viera v Boha musí byť zanietená a osobná. Hlavné posolstvo listu je ukryté vo verši 6: „*aby sa tvoja účasť na viere stala zjavnou v poznávaní každého dobra, ktoré je v nás pre Krista.*“ V tom je odhalená podstata kresťanstva. Naša viera má sa stať zjavnou v poznaní a konaní každého dobra, ktoré je v nás. Cieľom tejto dobroty je oslava Krista. Ku konkrétnemu prejavu lásky bol vyzvaný Filemon, aby prijal otroka Onezima už nie viac ako otroka, ale ako milovaného brata. Celé generácie kresťanov, aj tá naša v 21. storočí, je pozvaná ani nie k nároč-

¹⁰ Porov.: ROTZEL, C. J.: *Paul – The Man and the Myth*. University of South Carolina Press : Columbia 1998, s. 72.

ným teologickým zdôvodneniam našej viery, ale skôr ku konkrétnym prejavom lásky.¹¹

Príbeh otroka Onezima sa môže zdať neaktuálnym pre súčasnosť, v ktorej otroctvo už nejestvuje. So smútkom však musíme povedať, že otroctvo nevymizlo z nášho sveta, ale zostáva prítomné vo forme hladu, vojny, obchodovania s ľuďmi, vykorisťovania v práci, drogovej závislosti, týrania detí, násilia v rodinách, honbou za ziskom a v mnohých iných podobách.

Vo väčšine svojich listov sa Pavol hrdo označuje apoštol. Chce tak zdôrazniť, že aj jemu rovnako ako ostatným apoštolom bolo zjavené Kristovo evanjelium, aby ho zanesol do celého sveta. V Liste Filemonovi sa Pavol pokorne nazýva väzňom Ježiša Krista. Voči svojmu priateľovi nechce používať apoštolskú autoritu, ale bratskú lásku. Pavol napísal list vo väzení, kde ani uprostred utrpenia nezabúda na tých, ku ktorým je poslaný a ktorých získal pre Krista. Ešte niekoľko desaťročí dozadu kresťania na našom území podstupovali prenasledovanie, väzenie, ba až smrť pre vieru. Kto pracuje pre Kristovo evanjelium robí veľa, kto sa modlí za to, aby sa Kristovo evanjelium šírilo, robí viac, ale kto trpí pre Krista, robí najviac. Pavol v liste nezanechal veľa informácií o sebe. V centre jeho pozornosti je ohlasovanie Ježiša Krista. Často dnes už nevieme o prenasledovaných kresťanoch, o ich živote, ale ovocie ich obety pociťujeme neustále.

List ukazuje, že jestvujú rozdiely v sociálnom a ekonomickom postavení, ale nejestvuje žiadny rozdiel v Kristovi Ježišovi. Kto ich robí, neporozumel Ježišovmu evanjeliu. Prijatie evanjelia znamená usilovať sa o viac, než len splnenie svojich kresťanských povinností.¹² Pavol adresoval list nielen Filemonovi ale aj miestnemu spoločenstvu. Farnosť je miestom našich aktivít, je miestom, kde nestretávame anonymných veriacich, ale konkrétnych bratov a sestry rozdielnych spoločenských vrstiev, ale rovnakej viery a dôstojnosti Božieho syna a dcéry. Kresťanstvo nerobí a nesmie robiť z kresťanov jednoliatu masu, ale vníma rozdielnosti, ktoré sú darom pre službu Cirkvi a spoločnosti. Pavol to porozumel veľmi dobre a pretavil vo svojej náuke o Kristovom mystickom tele. *„Lebo ako je jedno telo a má mnoho údov, ale všetky údy tela sú jedno telo, hoci je ich mnoho, tak aj Kristus. Veď my všetci, či Židia alebo Gréci, či otroci alebo slobodní, boli sme v jednom Duchu pokrstení v jedno telo. A všetci sme boli napojení jedným Duchom.“* (1 Kor 12,12-14)

¹¹ Porov.: BUSCEMI, A. M.: *San Paolo – vita, opera e messaggio*. Franciscan Printing Press : Jerusalem 1997, s. 245.

¹² Porov.: SLIVKA, D.: Metóda lectio divina. In: *Theologos – Teologická revue GTF PU v Prešove*. Prešov : PETRA, 2006, roč. VIII., č. 2., s. 165 – 173.

Zoznam použitej literatúry

- ACHTEMEIER, P. J., GREEN, J. B., THOMPSON, M. M.: *Introducing the New Testament. Its Literature and Theology*. William B. Eerdmans Publishing Company : Grand Rapids, Cambridge 2001.
- BUSCEMI, A. M.: *San Paolo – vita, opera e messaggio*. Franciscan Printing Press : Jerusalem 1997.
- CASALINI, N.: *Le letter di Paolo. Teologia*. Franciscan Printing Press : Jerusalem 2001.
- FITZMYER, J. A.: *The Letter to Philemon. A New Translation with Introduction and Commentary*. The Anchor Yale Bible : Yale University Press – New Haven, London 2000.
- GNILKA, J.: *Der Philemonbrief. Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament*. Herder : Freiburg, Basel, Wien 2002.
- ROTZEL, C. J.: *Paul – The Man and the Myth*. University of South Carolina Press : Columbia 1998.
- SLIVKA, D.: Vzťah Svätého písma a tradície v učení katolíkov, pravoslávnych a protestantov. In: *Zborník teologických štúdií No. 3*. Prešov : PRO COMMUNIO, o. z., 2007.
- SLIVKA, D.: Metóda lectio divina. In: *Theologos – Teologická revue GTF PU v Prešove*. Prešov : PETRA, 2006, roč. VIII., č. 2.
- TRSTENSKÝ, F.: *Na ceste do Damasku*. Katolícke biblické dielo : Svit 2007.